

1

Vera

Achtersluispolder, dinsdag 16 september 1947

De Zaan stroomt, breed, traag, onverstoorbaar. Schepen glijden langs de kade, hun ruimen vol grondstoffen voor fabrieken verderop.

Door het open raam klinkt het lage dreunen van zware machines, het sissen van stoom, de klappen van metaal op metaal.

Vera sluit even haar ogen en ademt dan diep in. De geuren die van buiten komen, zijn haar vertrouwd. De draaiende installaties, met hun stalen onderdelen en machineolie, vormen de altijd aanwezige fabriekslucht. Vetter en zwaarder is het aroma van warme cacaomassa dat op warme dagen blijft hangen. Daarboven de geur van geroosterde bonen: droog, bitter, bijna scherp, met iets rokerigs. En daarbij dan de invloed van de rivier, met nat hout en koud water, de zilte ondertoon van de Zaan die alles een beetje afvlakt.

Hier hoort ze thuis. Ze zou nergens anders willen zijn. Deze polder is haar wereld.

Glimlachend opent Vera haar ogen. Ze staat op en loopt naar het raam, buigt wat voorover, zodat ze met haar vuisten op de brede vensterbank kan leunen, tussen twee kamerplanten.

Haar blik gaat over het fabrieksterrein. Het is er druk. Mannen lopen af en aan, twee van hen trekken een kar voort, iemand

roept iets wat wordt opgeslokt door het lawaai. Het werk is in volle gang, zoals elke ochtend.

Alles is hetzelfde, alleen zichzelf is anders. Elke dag valt het meer op. Vera weet dat iedereen kijkt, al doen ze alsof dat niet zo is. Gesprekken vallen stil wanneer ze een ruimte binnenkomt: op het fabrieksterrein, op kantoor, in de gangen.

Haar lichaam is veranderd. Al let ze er scherp op dat haar leiderschap, haar gezag, er niet door aangetast wordt. Het gaat erom hoe de mensen haar benaderen: met merkbare voorzichtigheid.

Ze laat iedereen kijken, zonder erop te reageren. Er valt niets uit te leggen. En ze heeft zich voorbereid. Niet alleen de afgelopen weken, maar al maandenlang, vanaf het moment dat ze wist dat er geen ruimte meer was voor twijfel.

Het bedrijf Veenstra mag niet stilvallen. Alles wat vooraf te regelen valt, heeft ze doorgenomen: productie, leveringen, bezetting. Vera kent de overzichten uit haar hoofd. Wat kan schuiven, schuift. Wat vastligt, blijft onaangeroerd. Zo eenvoudig is het, al kost het soms tijd om dat voor iedereen helder te krijgen.

In december is het zover: dan wordt ze moeder. In de periode voor en na de geboorte zullen anderen haar plannen en schema's moeten uitvoeren. Want dan kan ze hier niet elke dag zijn om alles zelf te regelen, om ervoor te zorgen dat alles blijft lopen.

Dat besef kost haar moeite. Vera weet dat ze kan vertrouwen op Annabel van Loon, de directrice van het kantoor. Dat vertrouwen is gegroeid, en niet alleen door hun familiebanden. Annabel weet hoe het bedrijf draait, hoe kleine veranderingen grote gevolgen kunnen hebben.

De stoel kraakt zacht, als ze even later weer aan haar bureau gaat zitten. Haar buik spant onder de stof van haar jurk, rond en zwaar. Ze voelt het gewicht, maar het belemmert haar niet. Nog niet. Het derde trimester van haar zwangerschap is ook nog maar net begonnen.

Voor Vera op het bureaublad ligt het *Algemeen Handelsblad* opengeslagen. Daarnaast haar notitieblok, een potlood er dwars

overheen. Ze maakt altijd aantekeningen wanneer ze de krant doorwerkt; ontwikkelingen buiten het bedrijf kunnen later van belang blijken.

Ze vouwt de krant op, legt die weg en pakt een dossier van een stapel papieren op de hoek van haar bureaublad. De namen die daarin voorkomen, kent ze allemaal. Voormannen, afdelingshoofden, mensen die al jaren meedraaien. Sommigen van hen heeft ze zien terugkomen na de oorlog, uitgeput, beschadigd, maar vastbesloten om het werk weer op te pakken.

Het besef dat ze verantwoordelijk is voor die mensen speelt mee in elke beslissing die ze neemt. Het bedrijf is meer dan machines, contracten en handelswaar. Het bestaat bij de gratie van de mensen die er elke dag hun tijd en energie in steken.

Ze weet ook dat haar zwangerschap voor sommige personeelsleden een ongemakkelijke waarheid is: een directeur, alleenstaand en zichtbaar zwanger.

Zulke bezwaren heeft ze allang naast zich neergelegd. Ze is geen algemeen directrice geworden om aan verwachtingen te voldoen. Wat telt, is dat het bedrijf blijft draaien, dat de afspraken worden nagekomen, dat de kwaliteit overeind blijft. Op die factoren mag zij worden afgerekend, en nergens anders op.

Haar hand rust even op haar buik. Het kind beweegt, een duidelijke schop. Ze registreert het en glimlacht even. Dan staat ze op, loopt een beetje moeizaam naar de dossierkast en pakt een map die ze al een paar dagen niet heeft ingezien.

Er moeten nog beslissingen genomen worden: investeringen die niet kunnen wachten. Een nieuwe productiehal. Aanpassing van het wegennet rond de fabriek. Dat moet nu nog, anders duurt het te lang voordat ze ermee verder kan. Die drang zit diep, want ze wil hoe dan ook zorgen dat het bedrijf haar afwezigheid zonder schade kan verdragen.

Ze is nog druk bezig met het maken van berekeningen en afwegingen, als er wordt aangeklopt.

‘Binnen,’ roept ze, zonder op te kijken.

De deur gaat open en Annabel komt binnen, met een dos-

siermap onder haar arm. Haar blonde haar draagt ze strak naar achteren gekamd, met hier en daar een grijze draad die ze niet meer verbergt. Ze sluit de deur zorgvuldig achter zich.

‘Goedemorgen,’ groet ze.

‘Goedemorgen,’ antwoordt Vera automatisch.

Hun blikken kruisen elkaar terwijl Annabel tegenover haar plaatsneemt en de map voor zich neerlegt. Ze kijkt even naar Vera’s inmiddels indrukwekkende buik.

‘Ik heb de planning voor de komende weken doorgenomen,’ begint ze. ‘Er zijn een paar punten die we moeten bijstellen.’

Dat bevalt Vera zo aan deze vrouw, die een onmisbare steunpilaar van het bedrijf is geworden: ze komt altijd snel ter zake, zonder omhaal. En je kunt ervan op aan dat haar oordeel scherp en kundig is.

Ze leunt iets naar voren. ‘Wat dan?’

Annabel slaat de map open, draait hem een kwartslag, zodat Vera kan meekijken, en wijst een regel aan. ‘Hier. De levering uit West-Afrika loopt vertraging op. Niet ernstig, maar het betekent wel dat we moeten schuiven met de productie.’

Vera volgt de regel met haar ogen. Ze rekt automatisch. Voorraad, doorlooptijd, afspraken. ‘Dan vangen we dat op met halffabricaten.’

‘Dat is ook mijn voorstel.’

‘Werk het uit.’ Vera pakt haar potlood en noteert één woord. ‘Wanneer?’

‘Vandaag. Dan kan het morgen naar de voormannen.’

‘Goed.’

Annabel bladert verder. ‘De export naar Hamburg blijft staan. De Fransen hebben gevraagd om vervroeging, maar dat redden we niet zonder risico.’

‘Dan laten we dat lopen.’

Annabel knikt en maakt een aantekening. ‘En de personele bezetting. Iedereen is ingepland tot halverwege december. Daarna wordt het krapper.’

Vera laat haar hand even op het bureau rusten. December.

Ze weet wat dat betekent. 'In de periode erna loopt het via de bestaande afspraken.'

'Die zijn bekend.'

'Dan is het helder,' besluit Vera, en ze legt haar handen over elkaar.

Annabel sluit de map, maar blijft zitten.

Vera ziet het. Ze wacht.

'Er zijn vragen,' vertelt Annabel dan. 'Over wie de beslissingen neemt als jij er een tijdje niet bent.'

Vera trekt haar wenkbrauwen op. 'Dat is toch vastgelegd?'

'Dat weet ik. Ik bedoel: op de werkvloer.'

Vera staat op en loopt langzaam langs het bureau. Haar bewegingen zijn kalm, gecontroleerd. Ze blijft vlak bij de stoel van Annabel staan, haar hand steunend op de bureaurand.

Voordat ze antwoord geeft, denkt ze na. Haar moeder heeft aangeboden om te komen helpen in de fabriek, in de periode rond de geboorte. Als dat lukt, is het natuurlijk mooi, want er is vrijwel niemand die meer weet van het productieproces, en ze kent alle werknemers, sommigen al heel lang.

Maar dan moet Vera wel op haar kunnen vertrouwen. En dat is moeilijk, want haar moeder is erg labiel. Depressief, telkens weer overspoeld door verdriet en rouw.

Ze zucht. 'We hoeven niet alles vast te leggen. Wat kan wachten, wacht. Als de voormannen iets niet kunnen beslissen wat wel haast heeft, moet er een manier gevonden worden om de productie te laten doorgaan.'

'En als er een productielijn vastloopt?' wil Annabel weten.

'Dan vang jij het op.'

'Goed.' Annabel knikt. 'Dan zal ik dat aan de anderen laten weten.'

'Doe dat.'

Nu staat Annabel op en vertrekt.

Zodra de deur achter de oudere vrouw sluit, blaast Vera een langgerekte adem uit. Ze gaat achter haar bureau zitten, pakt het dossier waar ze mee bezig was en begint opnieuw te rekenen.

2

Noor

Achtersluispolder, vrijdag 19 september 1947

Het huis is te groot geworden. Dat is het eerste wat Noor elke ochtend denkt wanneer ze wakker wordt. Te veel kamers, te veel deuren die gesloten blijven, te veel geluiden die niet meer terugkomen. Het is alsof de echo's van de kinderstemmen en het gelach van vroeger zijn weggestorven.

Ze ligt nog even stil, met haar ogen open, en luistert naar het kraken van het hout, het zachte suizen van de kachel. Dat zijn geen geluiden die haar geruststellen. Ze bevestigen alleen wat ze al weet: ze is hier niet meer op haar plaats.

Deze mooie, ruime woning is ooit gebouwd voor haar ouders en werd later van haar en Hugo. Overal ziet ze nog de sporen van de man die haar is afgenomen. De trapleuning waar hij altijd zijn hand overheen liet glijden, de deurpost waar hij ooit een kras op maakte met zijn sleutel. Ze heeft geprobeerd er langsheen te kijken, het verleden te negeren, maar dat staat het huis niet toe. Het herinnert haar voortdurend aan wat verdwenen is.

Noor is ouder geworden, veel ouder dan haar echte leeftijd. Dat voelt ze in haar lijf bij het opstaan, in de manier waarop ze zich voortbeweegt, bedachtzaam, alsof ze haar eigen schaduw wil vermijden. Ze heeft te veel afscheid moeten nemen, te vaak iemand verloren die haar dierbaar was.

Vaak denkt ze dat het geen toeval is. Dat wie te dicht bij haar

komt, vroeg of laat verdwijnt. Het is een gedachte die zich in haar heeft vastgezet, hoezeer ze die ook probeert weg te duwen.

Ze is het een vloek gaan noemen. Er kleeft haar iets aan wat mensen bij haar weghaalt.

Eerst stierf haar broer Pieter, waardoor ze zijn plaats in het bedrijf moest overnemen.

Daarna verloren Hugo en zij hun zoontje Timmer aan wiegendood.

Minder dan een jaar later kreeg haar vader een fatale hartaanval.

En Hugo... Hugo werd door de Duitsers weggevoerd. Ze weet niet eens waar hij begraven ligt.

Haar moeder had het laatste deel van haar leven doorgebracht in een ziekenhuisbed, verzorgd door verpleegsters in de woonkamer van dit huis. Ook haar is Noor inmiddels kwijt.

Eigenlijk heeft ze alleen Vera nog over. Mooie, moedige, lieve, sterke Vera. Is het raar dat Noor doodsbang is om haar ook te verliezen? Net als al die anderen? Ze bidt elke dag dat het niet zal gebeuren, maar durft er nauwelijks op te hopen.

Vera is nu beneden. Dat weet Noor zonder het te horen. Haar dochter staat vroeg op, dat heeft ze altijd al gedaan, ook toen ze nog op school zat.

Nadat Hugo was weggevoerd, kwam Vera terug uit Amsterdam, waar ze woonde en werkte. Ze installeerde zich hier alsof dat volkomen vanzelf sprak, alsof dit huis nog altijd ook het hare was. Met eenzelfde soort vanzelfsprekendheid hielp ze Noor in de fabriek, die bij de razzia beroofd was van zoveel werknemers.

Noor zelf was 21 toen haar vader haar tot mededirectrice van de fabriek maakte. Vera 22 toen zij mededirectrice werd. Gaandeweg heeft ze steeds meer werk van Noor overgenomen, en inmiddels is haar dappere dochter de algemeen directrice, die het bedrijf Veenstra met vaste hand leidt.

Daar is Noor haar dankbaar voor, meer dan ze kan uitspreken. Tegelijkertijd voelt ze zich schuldig. Want Vera had daar in Amsterdam een eigen leven, dat ze direct en zonder voorbehoud

heeft losgelaten om terug te komen, er hier te zijn voor haar moeder, toen dat het hardst nodig was. Vera draagt zoveel, neemt haar zoveel uit handen; Noor vraagt zich soms wanhopig af of ze dat wel mag laten gebeuren.

Maar soms is ze gewoon tot niets in staat. Dan besluit het verdriet haar van alle kanten. Dan komt de rouw terug, in alle heftigheid. De dokter noemt het een depressie en wil dat ze medicijnen slikt. De pillen liggen al jaren ongebruikt in haar nachtkastje. Die helpen toch niet. Het komt allemaal door de vloek, en daar helpt niets tegen.

Heel af en toe, als de zon schijnt en ze in de tuin of bij de rivier is, schaamt Noor zich voor haar sombere gedachten. En toch komen die telkens weer terug. Op sommige dagen zit haar hoofd er gewoon te vol mee en weigert haar lichaam mee te werken. Dan kan ze alleen maar in een stoel bij het serreraam zitten totdat het tijd is om weer naar bed te gaan. Eenmaal in bed wacht ze dan tot ze er zeker van is dat Vera slaapt, zodat ze het grootste deel van de nacht rusteloos door het huis kan ijsberen.

Noor zucht. Ze dwingt zichzelf uit bed te komen. De vloer is koud aan haar voeten. Ze trekt een vest aan en loopt langzaam naar het raam.

Aan de voorkant van het huis hoor je de fabriek altijd. Hier aan de achterkant is het stil, afgezien van een paar vogels in de bomen langs de straat. Het contrast met Vera's wereld, die ooit ook haar wereld was, is scherp. Daar gaat alles door; hier lijkt de tijd te zijn stilgezet.

Ze staart naar de bomen, de weg, het water daarachter. Het is net alsof ze niet meer bij deze wereld hoort. Noor voelt zich een oude vrouw, moe en nutteloos. Zo anders dan haar vriendinnen, met wie ze altijd zoveel plezier heeft gehad. In de tijd dat ze dachten met hun drieën de hele wereld aan te kunnen. Toen er nog niet zoveel ellende, dood en verdriet was.

Tegenwoordig ziet ze haar twee vriendinnen niet veel meer. Dat komt vooral door haarzelf, want ze slaat voorstellen om iets af te spreken steeds af. Het vooruitzicht van zo'n vrolijk

samenzijn kan ze eigenlijk niet meer aan.

En ach, Fieke zit toch weer in Amerika. Ze schrijft Noor wel. Regelmatig zelfs. Brieven vol zorg en begrip, waarin ze vaak de hoop uitspreekt dat Noor er weer bovenop zal komen. Fieke weet ook hoe het is om mensen te verliezen, maar ze heeft geleerd om naar zo'n verlies te kijken zonder erin te verdwijnen, schrijft ze dan.

Noor leest die brieven aandachtig, legt ze soms een tijdje weg om ze dan later weer op te pakken. Antwoorden kost haar moeite. Ze weet niet wat ze moet schrijven zonder het gevoel te hebben dat ze zich aanstelt.

Annabel was altijd Noors beste vriendin, wat het des te erger maakte dat ze zo lang verdween uit de levens van iedereen met wie ze haar jeugd gedeeld had. Toen ze terugkwam, had ze een dochtertje, Els, verwekt door Noors overleden broer Pieter. Nu heeft ze ook nog een zoontje, Jan, geboren uit de affaire die Annabel had met Hugo, in de weken voordat hij door de Duitsers werd meegenomen.

Haar moeder vond dat Noor afstand moest nemen van haar jeugdvriendin, die ze een verraadster noemde. Maar dat kon Noor niet. Daarvoor was en is Annabel haar te dierbaar. Dus heeft ze zich toch weer met haar verzoend.

Eens in de zoveel tijd komt Annabel langs, met Jan. Dan zet Noor koffie en praten ze wat, terwijl Hugo's zoontje door de kamer loopt of zit te spelen alsof hij hier thuishoort. En dat is eigenlijk ook zo, beseft ze. Dat kind draagt Hugo in zich, in zijn houding, in zijn blik.

Zulke observaties maken haar tegelijkertijd warm en onrustig. Als Annabel weer vertrekt, is Noor uitgeput, alsof ze een soort schijn heeft moeten ophouden die te zwaar voor haar was. Dan vlucht ze meteen weer naar het serreraam.

Noor weet maar al te goed dat ze zich niet kan blijven verliezen in nietsdoen en naar buiten staren. Vera heeft haar nodig, straks, wanneer haar kind geboren gaat worden. Vera, die altijd fier rechtop staat, die pienter vooruitdenkt en onversaagd door-

zet. Vera, die het ouderschap in haar eentje aangaat, omdat het kind volgens haar geen vader heeft. Haar Vera.

Ze heeft beloofd om haar dochter te helpen in de tijd voor en na de geboorte. Dan kan Noor niet wegblijven, zich niet opsluiten in haar eigen hoofd. Ze zal er moeten zijn. Voor Vera. Voor het kind dat komt.

Dat besef is er, helder en hard. Het verdringt de wanhoop niet, maar het geeft richting. Ze hoeft niet meteen sterk te zijn, ze zal moeten zorgen dat ze niet wegzakt. Dat ze opstaat, zich aankleedt, naar beneden gaat en aanwezig is.

Het begint vandaag, spreekt ze met zichzelf af. Meedoen in huis. Nog niet op de fabriek: dat is iets voor later. Meer durft ze nog niet van zichzelf te vragen.

Ze haalt diep adem en draait zich om. De trap wacht. Beneden klinkt het zachte geluid van kopjes op schoteltjes, van een stoel die wordt aangeschoven. Vera's stem, zacht, beheerst.

Noor legt haar hand op de leuning, sluit even haar ogen en zet dan de eerste stap.

Annabel

Achtersluispolder, woensdag 24 september 1947

Jan slaapt nog als Annabel de deur zacht achter zich sluit. Ze blijft even staan op de stoep, kijkt naar het raam van de slaapkamer en luistert. Het huis is stil. Dat is een kalme stilte, die ze kent en vertrouwt. Ze trekt haar jas wat dichter om zich heen en loopt de straat in.

Alie zal later die ochtend komen. Dat is afgesproken. Alie past graag op Jan, zegt ze altijd, en Annabel weet dat ze dat meent, want ze was er vroeger ook altijd voor Els, toen die nog klein was.

Dat geeft haarzelf ruimte om te werken, zonder dat ze zich zorgen hoeft te maken om haar kind. Annabel is daar dankbaar voor, al spreekt ze het zelden uit. Zoals het nu gaat, moet het.

Jan groeit goed. Hij is stevig, nieuwsgierig, met een blik die alles om hem heen in zich opneemt. Soms herkent ze in zijn houding iets van Hugo, en voelt ze zich bijna schuldig. Maar dat duurt nooit lang. Ze heeft geleerd dat het geen zin heeft om zulke gedachten vast te houden. Jan is Jan. Hij hoort bij haar, bij dit leven dat ze heeft opgebouwd nadat alles anders werd.

Op kantoor is het al druk. Annabel hangt haar jas op, zet haar tas naast haar bureau en gaat op haar bureaustoel zitten. Er ligt een stapel papieren voor haar klaar. De cijfers heeft ze gisteren al doorgenomen, maar nu kijkt ze er opnieuw naar. Dat doet ze altijd. Werken betekent voor haar bijhouden, controleren, voor-

uitzien. Ze leidt het kantoor zoals ze dat altijd heeft gedaan: zorgvuldig, zonder ophef, met oog voor de mensen op haar afdeling.

Els zit nu al een paar maanden in Amerika. Dat is soms nog wat onwerkelijk. De brieven die ze stuurt, zijn licht van toon, vol plannen en indrukken. New York, schrijft ze, is groot en luidruchtig, maar ook vrij. Niemand kent haar daar. Niemand weet wie en wat ze geweest is.

Annabel leest die brieven met een gevoel van opluchting en ook weemoed. Het is natuurlijk goed dat Els daar is, los van alles wat haar hier beklemde, de mensen die haar bleven veroordelen. Maar daardoor is ze wel verder weg dan ooit.

Dat Fieke haar heeft opgevangen, stelt Annabel gerust. Fieke weet wat ze doet. Ze kijkt, luistert, oordeelt niet. Daarom heeft Annabel haar dochter met vertrouwen durven loslaten. Ze heeft geleerd dat vasthouden niet altijd beschermen betekent.

Vera komt langs haar bureau en groet in het voorbijgaan, op weg naar haar kantoor. Annabel volgt haar met haar blik. De zwangerschap is inmiddels niet meer te verhullen onder haar jurk.

Het blijft haar verbazen hoe vanzelfsprekend Vera deze rol in het bedrijf op zich heeft genomen. Nog maar een paar jaar geleden werkte ze op een kantoor in Amsterdam; nu leidt ze Veenstra alsof ze nooit anders gedaan heeft. Ze heeft een scherp oordeel en denkt vooruit.

Al vanaf het begin werkt Annabel graag met haar samen. Er is tussen hen geen gedoe, ze kunnen elkaar zonder omwegen vertellen wat ze denken en vinden. Ze spreken dezelfde taal.

Diezelfde ochtend heeft Annabel overleg met Alwin van Zomeren, de directeur van de fabriek, die gaat over alles wat samenhangt met de productie en de voorraden. Het gesprek verloopt vlot. 'Als we het tempo vasthouden, kunnen we komend voorjaar verder uitbreiden,' zegt hij, terwijl hij met twee vingers op de cijfers tikt. Ze zijn het vaak eens, vullen elkaar aan. Alwin denkt in mogelijkheden. Dat waardeert Annabel.

Het is haar ook opgevallen hoe Alwin en Vera samen optrekken, hoe ze elkaar versterken zonder onderlinge wreveld, botsende

visies of machtsstrijd. Ze heeft zich weleens afgevraagd of Alwin misschien de vader is van het kind dat Vera draagt. Maar er is niets wat daarop wijst.

Later vertelde Vera haar over haar keuze om de enige ouder te zijn voor haar kind. Ze was bij Annabel langsgekomen, op aandringen van Noor, vertelde ze. Het was een goed gesprek, rustig, zonder grote woorden. Annabel vertelde hoe het voor haar was geweest, alleen met een kind, zoekend naar houvast, soms wanhopig. Ze was eerlijk geweest: zonder hulp had ze het nooit gered.

Vera luisterde aandachtig, maar Annabel had niet de indruk gehad dat ze antwoorden zocht. Het leek haar eerder dat Vera wilde horen hoe het geweest was, niet hoe zij het zou moeten aanpakken.

De komende maanden zullen zwaar worden voor hen allemaal, dat weet Annabel. Wanneer Vera bevalt, zal er veel werk en verantwoordelijkheid op haar eigen schouders rusten. Vanzelfsprekend. Ze beseft ook dat Alwin en de anderen hun deel zullen oppakken. Want dat heeft het bedrijf hard nodig. Net als Vera.

Het is haar bekend dat Noor heeft beloofd om in te springen, om de taken van haar dochter in het bedrijf over te nemen zolang Vera gedwongen afwezig is. Dat baart Annabel zorgen. Ze wil haar vriendin wel geloven, maar durft nergens op te hopen.

Soms is Noor in staat om de wereld het hoofd te bieden, vaak ook niet. Rouw en depressies hebben haar gesloopt. Haar haren, ooit rood, zijn inmiddels bijna volledig grijs geworden. De vrouw die zich nu al zo lang opsluit in het grote huis aan de oprit naar het fabrieksterrein is niet eens meer een schim van de vrolijke, levenslustige Noor die al vanaf hun kleutertijd een van haar beste vriendinnen is.

Ze blijft nog even zitten, haar handen losjes gevouwen op het bureau. Haar gedachten blijven bij Noor, zoals ze haar kent, en zoals ze haar gekend heeft: sterk, licht, koppig. Maar nu zo breekbaar dat het haar soms beangstigt.

Annabel weet dat Noor haar belofte meent. Ook al zijn goede bedoelingen niet altijd genoeg.

4

Fieke

New York, donderdag 2 oktober 1947

Vanuit Lower Manhattan loopt Fieke met vaste pas naar het noorden, richting Midtown, de kraag van haar jas omhooggeslagen tegen de wind die vanaf de Hudson de straten in jaagt. Haar kapsel is kort en praktisch sinds ze in New York woont.

Er staat een vrachtwagen dubbel geparkeerd, mannen lossen kisten, verderop klinkt het geratel van een handkar over de keien.

Ze is wat te vroeg. Dat stoort haar niet, want dan heeft ze onderweg meer tijd om haar gedachten te ordenen. Op de hoek wordt een rolluik omhooggetrokken. Een oudere vrouw veegt de stoep schoon, met korte, krachtige bewegingen. Fieke steekt over en gaat richting het metrostation.

Onwillekeurig denkt ze aan Els. Hoe die met grote ogen om zich heen gekeken had, haar eerste dagen in New York. Toen Fieke haar ophaalde aan de kade, kwam ze met haar koffertje van het schip, haar blik gespannen en verwachtingsvol. Klaar om haar nieuwe leven te omarmen.

De eerste tijd had Els bij haar gelogeed. Dat sprak vanzelf. De jonge vrouw klampte zich aan haar vast, had duizend vragen en zocht steeds haar aandacht. Natuurlijk kon dat niet blijven duren: niet voor Els en zeker ook niet voor haarzelf.

Dus had Fieke na een paar weken iets voor haar geregeld, vlakbij, via een kennis. Een kleine kamer, niet luxe, maar wel

zelfstandig. Els had het meteen begrepen toen Fieke erover begon. Ze knikte en haalde haar schouders op, alsof ze er zelf al op gerekend had. Dat was een geruststelling.

Bij het metrostation aangekomen, neemt ze de smalle trap naar beneden. Op het perron staan mensen dicht op elkaar, zwijgend. Zodra de metro is aangekomen en een groot deel van de passagiers is uitgestapt, schuift de rij naar voren. Ze stapt in en kiest een zitplaats bij de schuifdeuren.

De route heeft ze zo vaak afgelegd dat ze geen haltes hoeft te tellen. In het donker buiten de ramen flitsen lichten voorbij totdat de metro boven de grond komt en baadt in het daglicht.

Na een paar weken vond Els steeds meer haar eigen weg. Ze kwam steeds later op de avond thuis. Nieuwe mensen, nieuwe plekken. Af en toe deed ze klusjes, geen vast werk, wel genoeg om zich nuttig te voelen.

Fieke had haar gewaarschuwd voor de grote stad. Niet streng, niet belerend. Els had geluisterd, had beloofd het rustig aan te doen. En was de volgende avond toch weer vertrokken. Natuurlijk had Fieke dat gewoon laten gebeuren. Vasthouden haalt nu eenmaal weinig uit.

Els moest haar eigen tempo vinden, haar eigen fouten maken. Fieke vond het alleen al mooi om te zien hoe ze opbloeide. Haar houding veranderde, haar blik. Ze werd vrijer, directer. Hier was ze geen meisje met een verleden, hier was ze gewoon Els uit Holland. Daar genoot ze zichtbaar van.

Fieke stapt uit bij Columbus Circle. Boven is het nog drukker dan in het metrostation. Het verkeer staat er nooit stil. Taxi's snijden langs elkaar heen, bussen laten passagiers instappen. Ze loopt mee met de stroom, slaat links af en gaat twee straten zuidwaarts.

West 57th Street, een betrekkelijk smalle en rustige straat. Hoge gevels, winkels met instrumenten, galeries, kleine kantoren. Niet ver van Seventh Avenue is de ingang van The Arts Students League of New York, aan de overkant. Ze steekt over en gaat naar binnen.

Al sinds ze de eerste keer naar Amerika kwam, is ze hier regelmatig te gast. Fieke voelt zich er thuis, omdat het geen klassieke kunstacademie is, met het gebruikelijke pakket aan kunsthistorische lessen. De League richt zich sterk op de ontwikkeling van de leerlingen zelf en geeft veel ruimte voor Europese invloeden. Vrijwel alle docenten zijn zelf kunstenaars.

Nog belangrijker is dat ze het idee heeft er haar eigen gang te kunnen gaan. Het cursusjaar is net begonnen, en ze geeft weer een reeks gastlessen. Dat heeft ze al wel vaker gedaan.

Nieuw is dat de academie haar nadrukkelijker bij het programma wil gaan betrekken. Daar heeft ze iets over opgevangen, een losse opmerking van een collega na afloop van een les. Verder weet ze nog niets: daar moet het gesprek van vandaag helderheid over brengen.

Doelgericht loopt ze door de hoge gangen. Studenten groeten haar in het voorbijgaan, soms aarzelend, soms vrijmoedig. Ze groet terug, kort, vriendelijk, altijd met enige afstand. Dat hoort bij de nieuwe Fieke, die ze hier in Amerika is geworden: zekerder, minder bereid om zich aan te passen.

In haar lessen maakt ze altijd direct duidelijk dat ze geen geduld heeft voor vrijblijvendheid. Ze vraagt aandacht, inzet, discipline, en haar studenten nemen haar serieus. Dat bevalt haar meer dan ze dacht toen ze zelf nog met haar opleiding bezig was.

Ditmaal gaat ze niet naar de docentenkamer, maar rechtstreeks naar het kantoor van de directeur, met wie ze heeft afgesproken. Ze is twee minuten te vroeg, ziet ze op de klok in de gang. Toch klopt ze aan.

Thomas Reed, de directeur van de League, zit niet achter zijn bureau maar aan het hoofd van de lange vergadertafel voor de kamerbrede boekenkast. Zijn kantoor is duidelijk meer een werkruimte dan een ontvangstkamer. Aan de muur hangen geen schilderijen, maar ingelijste formulieren en diploma's. Op de tafel liggen stapels mappen naast een halfvolle asbak en een blad met koffiekopjes.

Nu Fieke binnenkomt, staat Reed niet op. Hij knikt haar alleen toe. Ze knikt terug.

Aan tafel zit ook een vrouw in een mantelpakje en met scherp gesneden trekken.

‘Fieke ten Hertog, dit is Helen Cartwright,’ stelt Reed haar voor, terwijl hij Fieke met een handgebaar uitnodigt om bij hen te komen zitten. ‘Zij is het hoofd van ons onderwijsprogramma.’

Met een korte groet neemt Fieke plaats. Cartwright kent ze van gezicht, van vergaderingen waarbij deze vrouw zelden veel zei, maar aandachtig luisterde naar ieders inbreng.

Reed komt meteen ter zake. ‘U weet waarom u hier bent.’

‘Omdat u mij al maanden vraagt om meer lessen te geven,’ antwoordt Fieke.

‘En omdat u dat steeds weigert,’ zegt Cartwright.

Fieke kijkt haar aan. ‘Omdat ik vooral een kunstenaar ben, geen docent.’

‘Precies daarom.’ De stem van Reed klinkt bijna triomfante-lijk. ‘Onze studenten hebben al genoeg docenten die hun van alles uitleggen over kunst. Maar ze hebben te weinig kunstenaars die hun kunnen laten zien hoe het gaat.’

Daar heeft Fieke even niet van terug. Dus leunt ze achterover en zwijgt.

‘De wereld is in een stroomversnelling, alles verandert snel, dus de kunst verandert ook. Maar wij verliezen onze beste studenten,’ vervolgt Reed. ‘Die vertrekken, omdat ze vinden dat hun talent hier niet genoeg wordt aangesproken. Als ik dan vraag waarom, zeggen ze steevast dat ze verlangen naar plekken waar wordt gewerkt, niet onderwezen.’

‘Dat is toch niet mijn probleem?’ vraagt Fieke.

‘Misschien wel,’ antwoordt Cartwright scherp. ‘Als u hier wilt blijven werken.’

Fiekies wenkbrauwen schieten omhoog. ‘Ik werk hier al. Toch?’

‘Jazeker, en daar zijn wij erg blij mee,’ neemt Reed het gesprek weer over. ‘Dat laten wij ook zien, niet alleen door het honorarium dat we u betalen, maar ook door de woonplaats

die wij u bieden en uw atelier. U weet dat onze faciliteiten en onze contacten altijd tot uw beschikking staan.'

'En daar wilt u nu iets voor terug,' begrijpt Fieke.

Cartwright leunt voorover, haar gezicht staat ernstig. 'Wij willen uw atelier. Hier.'

'Mijn atelier?'

'Zodat onze studenten uw manier van werken kunnen meemaken. Uw tempo. Uw discipline. Uw eisen. De maatstaven die u stelt aan uw materialen, aan uw werk, aan uzelf.'

Fieke kijkt haar stomverbaasd aan en schudt dan langzaam haar hoofd. 'U wilt mij vastzetten.'

'Nee, wij willen u verankeren,' antwoordt Reed stellig.

'Dat is hetzelfde.'

'Nee,' werpt Reed tegen. 'Het gaat om het nemen van verantwoordelijkheid.'

Fieke staat op en ijsbeert heen en weer door de kamer. Ze voelt de spanning in haar schouders.

'U vraagt mij mijn werk te delen. Mijn mislukkingen. Mijn twijfel. En u vraagt mij ook nog om te oordelen over anderen.'

Cartwright glimlacht. 'Dat doet u toch al.'

'Maar niet publiekelijk.'

'Kan het kwaad om anderen daarin te laten delen?'

In de stilte die valt, pakt Reed een map en schuift die over de tafel naar haar toe. 'Ik speel open kaart met u, miss Ten Hertog. U weet dat onze academie financieel afhankelijk is van het collegegeld van onze studenten. Nu de overheid geld beschikbaar heeft gesteld om oorlogsveteranen opleidingen te laten volgen, is het voor ons belangrijker dan ooit om programma's aan te bieden die veel inschrijvingen opleveren.'

'Die vallen dit cursusjaar nogal tegen,' vertelt Cartwright. 'Misschien hebt u dat al gemerkt.'

Het was Fieke niet opgevallen, dus blijft ze zwijgen.

'Daarom hebben we gekeken wat sommige concurrerende instituten anders doen dan wij,' neemt Reed het weer over. 'Ons is gebleken dat de grootste toestroom van studenten elders vooral

komt doordat zo'n academie populaire kunstenaars inschakelt in het onderwijsprogramma.'

Er speelt een glimlach om Fiekies lippen als ze zegt: 'En ik val ook in die categorie "populaire kunstenaars"?'

'Dat kan niemand ontkennen.' Reed kijkt haar indringend aan en gebaart naar de map. 'Daarom vragen wij u om een werkend atelier op te zetten met een kleine groep vergevorderde studenten. Wij bieden u daarvoor een vaste ruimte in dit gebouw. Materiaal. Assistenten. Een vergoeding die het u mogelijk maakt om alle andere opdrachten te weigeren die u niet wilt.'

Het voorstel schuurt: dat voelt ze meteen. Niet omdat het vaag is, maar juist omdat het zo concreet wordt. Als ze hier op ingaat, zal ze haar manier van werken moeten openstellen, haar aanpak zichtbaar moeten maken. Haar tempo, haar discipline, ook haar twijfel.

Waarschijnlijk zal ze ook moeten kiezen wie er wel en niet toegelaten wordt. Dat geeft macht, maar ook verantwoordelijkheid.

Het aanbod is zonder meer serieus, en het gewicht ervan zit niet in de cijfers. Het gaat om verankering, om de vraag of ze zich verregaand wil verbinden aan deze instelling, hoe ruimdenkend de League zich ook presenteert.

Fieke gaat weer zitten, legt haar hand op de map, maar opent die niet. Haar blik gaat van de een naar de ander. 'Dan wilt u dus dat ik hier zo'n beetje elke dag ben. Dat ik mijn vrijheid inlever voor geld.'

Cartwright haalt haar schouders op. 'Wij vragen u alleen om ons iets van uw vrijheid te lenen. En vrijheid zonder structuur verdwijnt.'

'Maar mijn werk is wel in vrijheid ontstaan.' Fieke glimlacht vreugdeloos. 'U vraagt me toch niet om mijn eigen atelier op te geven?'

'Dat zouden wij nooit doen,' verzekert Reed haar. 'Wij vragen u alleen om hier een tweede atelier op te zetten, waarin u onze beste studenten laat zien wat de kunst van hen vraagt. Dat zal uw rol zijn.'

Fieke pakt haar tas. 'U vraagt mij om meer dan een rol. U vraagt mij om een positie.'

Reed knikt. 'Precies.'

Dit is geen beslissing die ze ter plekke kan nemen. Ze loopt naar de deur, blijft staan. 'Ik zal erover nadenken,' belooft ze.

'Dat is alles wat wij vragen,' antwoordt Reed, en hij knikt haar bemoedigend toe.

Eenmaal buiten voelt Fieke hoe zwaar dit gesprek haar heeft geraakt. Hier was geen sprake van een uitnodiging of een eerbetoon. Dit was een aanspraak. Een poging om haar werk, haar naam, haar persoonlijkheid, haar wijze van bestaan te verbinden aan iets groters.

En dat is altijd gevaarlijker.

Ze slaat haar kraag omhoog en loopt naar het metrostation. De stad beweegt om haar heen, onverschillig, alsof er niets gebeurd is.